

SULTAN, ULEMA VE HUKUK: ULEMANIN MÜSADERE UYGULAMASINA MUHALEFETİ

Abdullah BAY*

Öz

Özel mülkiyetin bedel ödemeksizin devlet mülkiyetine geçirilmesi olarak tanımlanabilecek müsadere, Osmanlı devletinde merkezî idareye kazandırdığı çeşitli avantajları sebebiyle geniş şekilde uygulanmıştır. En başta gelen avantajı, merkez ve taşrada giderek güçlenen ailelerin ekonomik ve siyasî gücünü ya denetim altına alabilmeye ya da tamamen ortadan kaldırarak kontrolü sağlamaya imkân vermesiydi. Bu avantajından dolayı devlet müsadereye gittikçe daha çok başvurmaya başladı. Devletin yeni müsadere uygulamalarıyla İslam hukukunun sınırlarını zorlamaya başlaması, devlet adamları ve özellikle ulema arasında hoşnutsuzluklara ve ardından güçlü olmasa da muhalefete yol açtı. Eskiden beri var olan bu cılız muhalif kesime XIX. yüzyılda yeni gerekçelerle hariciye bürokratları da katıldı. Bu çalışmada, müsadere uygulaması ve padişahın müsadereye yaklaşımı hakkında genel bilgi verildikten sonra ulema ve bürokratların gösterdikleri tepkiler, tepkilerin sebepleri ve gerekçeleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Devleti, Padişah, Taşra, Mülkiyet

SULTAN, ULAMA AND LAW: ULAMA'S OPPOSITION AGAINST CONFISCATION

Abstract

Confiscation, which can be defined as sequestering one's properties by the state without any payment, were employed frequently by the Ottoman Empire as it brought certain advantages to the centralized administration. The most striking of them is that it gives an opportunity to take the control of the economic and political power of the families that growing stronger in the urban and rural areas. For this reason, it became a fashionable method in time. Officials, especially the ulama, disapproved and opposed such regulations as they thought that these new confiscation decisions went beyond the Islamic limits. The bureaucrats of the foreign affairs joined to this tiny group in

* Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Rize/Türkiye.
abdullahbay1973@gmail.com

the 19th century for several reasons. In this research, after general information relating the procedure of confiscation, the padishahs' approach to confiscation is given, the reactions of the ulama and the bureaucrats as well as their reasons are investigated.

Keywords

Ottoman Empire, Padishah, Rural, Possesion

GİRİŞ

Müsadere, devlet görevlilerinin kendilerine tahsis edilen mirî mallardan elde ettikleri malvarlıklarının tamamının veya bir kısmının karşılıksız olarak hazineye aktarılmasına denir¹. Tarih boyunca dünyanın farklı devletlerinde yaygın olarak tatbik edilen müsadere, İslam tarihinde ilk defa Halife Ömer zamanında uygulanmış, Abbasiler zamanında ise kurumsallaşmıştır. Eyyubiler ve Gazneliler zamanında da uygulanan müsadere, Anadolu Selçuklularında da görülmektedir. Sultan Alaeddin Keykubad merkezî otorite için tehdit olarak gördüğü beylerin nüfuzlarını kırmak amacıyla beyleri öldürterek mallarını müsadere ettirmiştir².

Müsadere, Osmanlı devletinde de yaygın olarak uygulanmıştır. Osmanlıda müsadere uygulamasına bariz biçimde ilk defa Musa Çelebi zamanında rastlanmaktadır. Fetret devrinde kardeşi Süleyman Çelebi'yi ortadan kaldırıp tahta geçen Musa Çelebi merkezî otoriteye tehdit olarak gördüğü bazı zengin beyleri öldürterek mallarını müsadere ettirmiştir³. Buna karşılık, devlete isyan eden Şeyh Bedreddin'in malvarlığına dokunulmaması ulemaya karşı bir hassasiyetin varlığını gösterir⁴. Fatih döneminde Çandarlı Halil Paşa'nın malları ihanetle suçlanarak müsadere edilmiş, ancak mallarının bir kısmı daha sonra varislerine teslim edilmiştir. Müsaderede paşanın yakın adamlarından Yakup ve Mehmed paşaların servetlerine de el konulmuştur⁵. Bundan sonra müsadere, giderek artan bir oranda zengin devlet adamlarına karşı uygulanan bir ceza türü olarak varlığını devam ettirmiştir.

¹ Bazı incelemelerde zikredilen "haksız yere" kelimesi özellikle kullanılmamıştır. Cengiz Tomar, "Müsâdere", *DİA*, 32, İstanbul 2006, s.65-66; Hasan Yüksel, "Vakıf-Müsadere İlişkisi", *Osmanlı Araştırmaları*, XII, İstanbul 1992, s.399-424; Sevgi Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsâdere Uygulaması", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII, 2008, s.389-420; Tuncay Öcün, "Osmanlı Devletinde Müsâdere Uygulamaları", *Osmanlı*, 6, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.371-383.

² Hüseyin Esen, "İslam Hukuku Açısından Müsâdere", *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV, İzmir 2002, s.189-223; İbn-i Âbidin, *Reddül-Muhtâr Ale'd-Dürri'l-Muhtar*, XII, (Ter. Mehmet Savaş), Şamil Yayınları, İstanbul 1985, s.35-36; Müsâdere uygulaması bazı farklılıklar gösterse de dünyanın farklı devletlerinde yaygın olarak tatbik edilmiştir. Roma'da uygulandığı için bk. Tolga Ersoy, "Justinianus Döneminde Müsâdere Uygulamaları", *Prof. Dr. Belgin Erdoğan'a Armağan*, (Der. M.Murat Inceoğlu), Der Yayınları, İstanbul 2011, s.93-104; İlk Müslüman Türk devletlerinde ve Selçuklularda müsadere uygulaması için bk. Selim Kaya, "Selçuklu Devletlerinde Müsâdere Uygulamaları", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, (2)-2005, s.53-59.

³ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s.502; "Rumeli beylerinden be-nâm mâldâr beyleri tutup helâk edip mâlini almağa başladı. Hattâ Divân'da otururken mâldâr beylerden ve paşalardan kimesne görse "Şol arada filori kokar" deyip öldürüp mâlini alırdı". Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, II, (Yay. Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen), TTK, Ankara 1995, s.489.

⁴ *Solak-zâde Tarihi*, I, (Haz. Vahid Çabuk), TTK, Ankara 1989, s.583; Neşri, *age.*, II, s.546.

⁵ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Siyasetin Kayı*, Sevinç Matbaası, Ankara 1985, s.148; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, TTK, Ankara 1984, s.219-220; Haksız yere müsadere edilen malların iadesi için bk. BOA, *İ.E.DH.*, 4/343, 7 M 1083/5 Mayıs 1672; Diğer ömekte, Kütahya naibi Halil Fevzi aleyhinde yapılan şikâyetler üzerine malları müsadere edilmiş, ancak suçsuz olduğu anlaşılınca malları geri teslim edilmiştir. BOA, *C.ADL.*, 56/3355, 10 Ra 1224/25 Nisan 1809.

MÜSADERE ÜZERİNE HUKUKÎ BİR DEĞERLENDİRME

Müsaderenin tarihî seyri hakkında tespitlerde bulunabilmek için fetva gerekçelerinde gerçekleşen değişimi incelemek gerekir. Bu inceleme bize kurumun geçirdiği evrelerin her aşamasına ilişkin önemli bilgiler sunacaktır. Uygulamanın hukukî dayanaklarının yer aldığı şeyhülislam fetvaları dikkate alınmadan yapılan değerlendirmelerde, tarihçiler müsadere gerekçesini devşirme kökenlilerin padişahın kulu sayılmaları veya devlet adamlarının kendilerine tahsis edilmiş mallardan gayrimeşru şekilde elde ettikleri servetin hazineye aktarılması olmak üzere iki temel sebebe dayandırmışlardır. Ancak bu tespitlere ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Çünkü malvarlıkları müsadere edilen devlet adamlarının devşirme, köle veya hür olmalarının teorik dayanağı olmadığı gibi, malvarlıklarını yasal yollardan elde etseler bile devletin servete el koyma hakkı bulunuyordu. Devlet, devlet görevlilerinin servetlerini hazine malı saydığından iadesini istemekte, ianeden kaçınmayı bile müsadereyi gerektiren bir davranış olarak görmekteydi. Örneğin, Edirne Bostancıbaşı Hacı Ahmed Ağa'nın serveti "bu mâkule fevt olanların bi'l-cümle mâlik oldukları emvâl ve eşyaları cânib-i mîrî için zabt olunageldiği kâ'ide-i mer'îyye-i devlet-i 'aliyye" olduğundan müsadere edilmiştir. Nitekim gerek devlet görevlilerine yönelik gerçekleştirilen genel müsaderelelerde, gerekse ceza uygulaması olarak gerçekleştirilen müsaderelelerde ortak nokta, muhatabın devlet görevlisi olmasıdır⁶.

Müsaderelelerde yapılan bütün işlemler hukuka dayandırılıyordu. Osmanlı hukukçuları uygulamanın gerekçesini Sügdi (ö.461/1068), Serahsî (483/1090), Tarsûsî (ö.758/1358) ve İbn-i Nuceym (ö.969/1561) gibi Hanefi hukukçularının müsadere hakkındaki benzer fetvalarına dayandırmışlardır⁷. Osmanlıda en erken tarihli müsadere fetvası sahibi Şeyhülislam Sunullah Efendi fetvasını Tarsûsî'ye dayandırmıştır. Hanefi hukukçularından Tarsûsî, Halife Ömer uygulamalarına dayanarak halktan zengin kişilerin malvarlıklarının müsadere edilmesinin uygun olmadığını, ancak vali, kadı ve kâtip gibi mallarını dikkate değer şekilde artırarak zenginleşen, binalar yaptırarak veya sadece büyük malvarlığıyla yapılabilecek işleri yapmaya kalkışan devlet görevlilerinin geçinebilecekleri mallar dışında malvarlıklarına el koyarak görevlerinden alınabileceğine fetva vermiştir. Zenginleşmelerini

⁶ Paul Wittek, "Devşirme and Sharia", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 17, 2 (1955), s.271-278; Yüksel, *agm.*, s.404-405; Yeniçeriler malvarlıklarını miras olarak bırakabiliyordu. İlgili fetva için bk. Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ*, (Haz. Süleyman Kaya, Betül Algin, Zeynep Trabzonlu, Asuman Erkan), Klasik, İstanbul 2011, s.364; Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 49, Ağustos 1987, s.101; Ahmet Tabakoğlu, *Osmanlı Mâli Tarihi*, Dergah, İstanbul 2016, s.538-539; Sadık Emre Karakuş, *270 No'lu Edirne Şer'iye Sicili (H.1216-1217-M.1801-1803)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2011, s. 279.

⁷ Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, (Haz. Mehmet Arslan), Kitabevi, İstanbul 2005, s.104-105.

de hıyanet ettiklerine ve rüşvet aldıklarına delil saymıştır⁸. Bu sebeple, Osmanlı devletinde hızlıca zenginleşen devlet adamları çoğu zaman kınanmış ve haklı veya haksız yere mal elde edip etmediği soruşturulmaksızın rüşvet, zimmetine para geçirme ve ihanet gerekçeleriyle malvarlıklarına el konulmuştur. Müsadere üzerine en fazla atıfta bulunulan ikinci hukukçu ise Serahsî'dir. Serahsî, devlet görevlilerinin aldıkları hediyeleri bile rüşvet olarak değerlendirmiş ve bunu da müsadereye sebep saymıştır⁹.

Müsadere, XVII. yüzyıla kadar benzer gerekçelerle gerçekleştirilmiştir. Ancak, Şeyhülislam Sunullah (ö.1021/1612-13) Efendi tarafından ilk defa klasik biçiminden farklı içeriğe sahip bir fetva verilmiştir. "*Serhadd-ı İslâmiye kılâ'mın hıfzı için mu'ayyen olan mücahidîn vâzifeleri için şu kadar yüz kese lâzım ve mühimmât-ı sefer için dahî şu kadar lâzım olub beytü'l-mâlde bu cümleye kifâyet eder mâl olmamakla Zeyd ve Amr ve Bekr ve Beşirde havâss-ı beytü'l-mâlden gelmiş ve erbâbı ma'lûm olmayub rüşvet tarikiyle şu kadar mâl cem' olmuş olsa halîfetu'llah -hullidet hilâfetühü- hazretleri zikrolunan emvâli alub mesâlih-i mezkûreye sarf etmek meşrû' olur mu? El-cevâb Olur*"¹⁰.

II. Viyana kuşatması ve ardından gerçekleşen 1710-1718 Avusturya savaşları sırasında bütçe açığının artması gerekçelerin çeşitlenmesine yol açarak müsadere ulema dışındaki bütün devlet adamlarına yaygınlaştırılmasına neden olmuştur. Hatta olağanüstü malî şartlardan dolayı devletin kuruluşundan itibaren malvarlıkları müsadere edilmeyen ulemadan kimse-ler bile askerî sınıfa dâhil edilerek malları müsadere edilmeye başlanmıştır¹¹. Bu doğrultuda yüzyılın başında, devrin şöhretli zenginlerinden Şeyhülislam Feyzullah Efendinin malvarlığı müsadere edilmiştir¹². Gerçekleşen bu genişlemeyle birlikte müsadere tazir cezası olmaktan çıkmış, suçlu olup olmadığına bakılmaksızın devlet adamları ve az çok devletle bağ kurmuş olan mültezimlerin servetlerine el koyma gerekçesine dönüşmüştür. Örneğin, Kıptî cizyedarı Hüseyin'in hanımının müsadereye engel olması üzerine padişah yazdığı hatt-ı hümayun'da "*mültezim gürûhundan olduğu sûretde malı, mîrî*" nin olduğunu belirtmiştir¹³.

⁸ İbn-i Abidin, *age.*, s.35-38; İmam Tarsûsi hakkında geniş bilgi için bk. Muharrem Kılıç, "Tarsûsi, Necmeddin", *DİA*, 40, İstanbul 2011, s.114; Mahmud Esad Kalıpcı, *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s.97-99.

⁹ Kalıpcı, *agt.*, s. 98-99.

¹⁰ Sunullah b.Cafer Şeyhülislam, *Fetâvâ-yı Sunullah Efendi*, İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hekimbaşı Musa Nazif Efendi Koleksiyon, 34 Sü-Na 20/2, vr.33-34.

¹¹ Ünal, *age.*, s.502.

¹² Murat Belge, *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s.331.

¹³ "Defterdar olan Başbâki Kulu Hüseyin Ağa zimmetinde küllî mâl-ı mirî olup..katl olundu". Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704), (Haz. Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara 1995, s.411; Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbucağı, İstanbul 2010, s.479; Mustafa Nuri Paşa, *Netâicü'l-vukuât*, I, (Sad.Neşet Çağatay), TTK, Ankara 1992, s.309; Cavit Baysun, "Müsadere", *İA*, IX, MEB, İstanbul 1993, s.671; BOA, HAT., 1387/55111, 29 Z 1203/20 Eylül 1789.

Gereçlerdeki değişiklikler XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde artık savaş masraflarını karşılamak için zenginlerin servetlerini müsadere etmenin olağan hale geldiğini göstermektedir. Bir yandan şeyhülislamın askerî ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak verdiği fetva, diğer yandan İslam hukukunda devlet başkanına tanınan geniş tazir cezası uygulama yetkisi müsadere uygulamasının genişlemesine yardımcı olmuş, bu durum ise İslam miras hukukunun uygulanmasını engellemiştir¹⁴. Olağanüstü bir devirde Şeyhülislamlık görevinde bulunan Feyzullah Efendi savaş şartlarını öncelediği fetvasıyla devletin müsadere alanını genişletmesine yardımcı olmuştur. “*Serhadd-ı İslâmda olan kılâ’ın hıfzı için mu’ayyen olan mücahidîn vâzîfelerine bin yük akçe lâzım olup mühimmât-ı sefer için dahi yüz yük akçe lâzım olup beytü’l-mâlde cümlelerin edâsında mâni olmağın Hind’e havâss-ı beytü’l-mâlden gelmiş ve rüşvet tarîkiyle cem’ olmuş hazâin-i envâl olsa halifetu’llah hazretleri zıkr olunan envâlin cümlesini bî-kusûr alıp mühimmât-ı sefere ve vezâif-i guzât ve mücahidîne vermek meşrû’ olur mu? El-cevâb: Olur, vâcibdir, te’hiri mazimme-i vebâldir, Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallahü te’âla aleyhi ve sellem böyle mâli beytü’l-mâle vaz’ından sonra minber-i şerîflerinde ashâb mahzarlarında emru’llahi celle şânühü ne idigin beyan edip sonra Cenâb-ı Hakk’a teveccüh edip “Ya Rab emrini kullarına bildirdim mi?” deyu ihtimâm buyurmuşlar sonra Hazreti Ömer radiya’llahü te’âla anı birinden zabt etmek isteyip “Bu malı kanda buldun?” deyip “Hedâyâdan cem’ oldu” dedikde “Ey Allah düşmanı kendi halinde dursan sana bu kadar hedâyâ gelirmiydi?” deyu itâb edip zabt ettiler, sâir sahâbe ve tâbiîn ve e’imme-i müçtehidîn cümlesi bu kavli irtizâ ve kabul ettiler, guzât-ı müsliminde böyle muzâyaka olup âhar yerde mâl-ı rüşvet böyle mahzûn olmak helâl değildir, halîfe hazretlerine lâzımdır ki tahlîs buyurup müstehakkına îsâl ile müsâb ve me’cûr ve yevm-i kıyâmete değin hayır ü mezkûr olalar”¹⁵. Devrin olağanüstü şartlarını ve hazinenin*

¹⁴ Cahit Telci, “Osmanlı Devletinde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXVI, 2, Aralık 2007, s.145-166; BOA, *İ.E.DH.*, 3/208, 18 L 1099/16 Ağustos 1688; Baş muhasebeci Mehmed Hamdi Efendi’nin mallarının müsadere için bk. BOA, *İ.E.MHF.*, 1/57, 12 L 1099/10 Ağustos 1688; Farklı dinî gruplara ve mezheplere de ceza amaçlı müsadere uygulanmıştır. “*Hudud-ı memleket-i Osmanîye dâhilinde ekrâddan bir tâife ifk-i Sıddîka ve sebb-i Sıddîk ve sebb-i Şeyheyn ve bugz-ı ashâb edip ve bunun emsâli küfrü mücib revâfîz-i acem itikadıyla mu’tekid olup nisvânlar zıkr olunan itikâdât-ı bâtîle ile mu’tekid. El-cevâb: Diyârları dâr-ı harb olmaz, lâkin tâife-i mezbûre üzerlerine ahkâm-ı mürteddin icrâ olunur*” Geniş bilgi için bk. Şeyhülislam Fetvaları, (Haz. Süleyman Kaya ve diğerleri), Klasik, İstanbul 2014, s.115; Bektaşilere de uygulanmıştır. Bk. Öcün, *agm.*, s. 373-381.

¹⁵ Benzer bir fetvası daha bulunmaktadır. *Fetâvâ-yı Fezziye*, (Haz. Süleyman Kaya), Klasik, İstanbul 2009, s.132; Cinci Hüseyin’in mallarının müsadere sürecini bütün ayrıntısıyla nakletmektedir. Mustafa Naima, *Tarih-i Na’imâ*, IV, (Haz. Mehmet İpşirli), TTK, Ankara 2007, s.331-346; Feyzullah Efendi’nin hayatına dair bilgi için bk. Ahmet Türek, F. Çetin Derin, “Feyzullah Efendinin Kendi Kaleminden Hal Tercümesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 23, 1969, s.204-218; Vak’anüvis Esad Efendi, devlet adamlarının malvarlıklarının savaş zamanında müsadere edilebileceğine dair fetvanın II. Mahmud zamanında tekrar edildiğini aktarmaktadır. II. Mahmud zamanında verilen fetvanın Feyzullah Efendi fetvasıyla benzerliği dikkat çekicidir. “*Ricâl-i devletden olup tavâ’ifi-’ askeriyyeden bir tâ’ife’nin re’îsi olan Zeyd, tâ’ife-i mezbûreye ’ulûfeleri için beytü’l-mâlden verilen mâlin mikdârını mezbûrlara vermeyip nefsi için alıkoyup ve sâ’ir câh-ı devlet ile şu kadar mâl kışb ü cem’ eylese sultânü’s-selâtin pâdişâhımız hazretleri ol mâli bi’l-cümle ahz edip beytü’l-mâle vaz’ etmeğe şer’an kâdir olur mu? El-cevâb, olur*”. Es’ad Efendi, *age.*, s. 104-105.

içine düştüğü zor durumu bütün açıklığıyla yansıtan bu fetva padişahın müsadereye yaklaşımını ortaya koymaktadır. Fetva, müsadere hakkını genişleterek devletin giderek artan oranda muhalefatları savaş ve bütçe masraflarını kapatacak bir kaynak olarak görmesine yol açmıştır. Fetvalarda yazılan gerekçeler müsadere sırasında yazılan emirlerle de örtüşmektedir. Örneğin, Darbhâne Nâzırı Abdurrahman Bey'in serveti "*envâ'-ı iltifât-ı şahâneme mazhar olmuşken Darbhâne emâneti müddetinde dâima kendi hevâ ve hevesiyle ve halka 'arz ve ihtişâm ve mukâbere ile inrâr-ı vakt edüb vâcibe-i 'uhde-i me'mûriyeti olan darbhâne-i 'amiremin mu'tenâ mesâlihinde teseyyüb ve gaflet ve müsâmaha ederek ..iddihâr eyledigim akçeden yigirmi bin keseden mütecâvizini düzoğulları va ba'zı 'avâneleri zimmelerine...*" geçirmek gerekçesiyle müsadere edilmiştir¹⁶. Hatt-ı hümayunda en dikkat çekici şey soruşturma yapılmaksızın elde edilen servetin suçlamalara delil yapılmasıdır.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru maliyenin uzun süren savaşlar yüzünden zorda kalması üzerine devlet, uygulamayı daha da genişleterek ayanlar ve tüccarlar gibi devletle ilişkisi az veya hiç olmayan zenginlerin malvarlıklarına da el koymaya başladı. Ayanlara yönelik müsadereelerde devlet adamı bağı yanında tazirle bağlantılı gerekçeler kullanıldı. Malî cezaların gerekçeleri de emirlere itaatsizlik, görevde ihmal, yönetim işlerine karışmak, halka zulüm ve eziyet etmek ve bölge halkının şikâyetleri gibi devlete ve topluma karşı işlenen suçlardan oluşuyordu¹⁷. Bunlar belgelerde genellikle "*..âyanlıkla fukarâdan gasb olunmuş olub mâlımdır dedikleri çiftlikleri, i'âneten li'l-cihâd fakat bir sene cânib-i mîrîden zabt..*" olarak geçmektedir¹⁸. En fazla "*hilâf-ı rızâ hareketine mebnî*" veya halka zulüm gerekçesiyle müsadere gerçekleştiriliyordu¹⁹. Şeyhülislamlığın aksi fetvalarına karşın tüccarlar gibi ehl-i örf dışındaki zenginler de müsadere kapsamına sokulmaya başlandı. Bu uygulamaya karşı çıktığını gördüğümüz şeyhülislamlığın ilgili fetvasında "*Bilâd-ı İslâmiyyede sâkin olup câh-ı devlet ile kisb-i mâl etmeyip ancak ticâret ile kisb-i mâl eden agniyâ yedlerinde bulunan emvâlden müzayâka yog iken imdâd-ı seferiyye nâmına rızâlarmsız mâlları ahz olunup beytü'l-mâla vaz' olunmak şer'an câ'iz olur mu? El-cevâb, olmaz*" denilmesine karşın bütçe zorunlulukları devleti müsadere uygulamaya mecbur bırakıyordu²⁰.

¹⁶ BOA, HAT., 1313/51166, Tarihsiz.

¹⁷ BOA, HH., 524/25595, 29 Z 1233/30 Ekim 1818; Tuncay Ögün, "Osmanlılar'da Müsadere", *DİA*, 32, İstanbul 2006, s.67-68; Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000, s.235.

¹⁸ BOA, HAT., 266/15418, 4 M 1214/8 Haziran 1799.

¹⁹ BOA, C.M.L., 34/1558, 27 C 1215/15 Kasım 1800; BOA, C.M.L., 365/14956, Evail S 1218/23 Mayıs-1 Haziran 1803.

²⁰ Es'ad Efendi, *age.*, s.104-105; Bu açık fetvaya rağmen kadıların müsadereye devam etmelerinin sebebi resm-i kismetle yakından ilgili olmalıdır. İlgili fetva şu şekilde verilmiştir. "*Zeyd-i müteveffânın veresesi kibâr olup kismet taleb etmezler iken Amr-i kadı tereke-i Zeyd'i cebren tahîr edip vereseden resm-i kismet nâmına nesne almaga kâdir olur mu? El-Cevab: Olmaz*". *Şeyhülislam Fetvaları*, s.378.

XVIII. yüzyılda gittikçe kuvvetlenen ve taşrada yönetimi ele geçiren ayanlara karşı merkezi otoriteyi yeniden tesis etme gayretinde olan II. Mahmud'un ekonomik kaynaklara el koymaya başlaması, sürecin kalıcı olmasına sebep oldu. Bu dönemde müsadere, sultana, taşradaki siyasi figürlerin ekonomik ve sosyal haklarını kısıtlamak, merkezi otoriteye rakip olabilecek güçlerin ortaya çıkmasına engel olmak, yerel güçleri ötekileştirmek ve mali kriz zamanlarında hazineye gelir sağlamak gibi birçok avantajlar sağlıyordu²¹. II. Mahmud'un dört elle sarıldığı müsadere uygulamasında çoğu zaman ayanların akrabaları ve kapı halkı topluca müsadere halkasına katılıp bütün sosyal çevresi ortadan kaldırılabiliyordu²². Benimsenen bu yöntemle Anadolu ve Rumeli'deki ayanların nüfuzunu büyük ölçüde kırmayı başaran II. Mahmud, merkezi otoriteyi yeniden kurduğu gibi ıslahatlar karşısında oluşabilecek direnci de büyük oranda ortadan kaldırmıştır.

“...ırz-ı devleti şikest etmeye bâdidir”²³: MÜSADERE VE HUKUK

Müsadere üzerine daha Osmanlı öncesinde başlayan tartışmalarda hukukçular uygulamanın İslam hukuku ile bağdaşp bağdaşmadığı hususunda tam bir görüş birliğine varamamışlardır. Bu tartışmalar sonucunda müsadereyi mali cezalar sınıfına sokan hukukçular müsadereyi caiz olup olmadığı hususunda üçe ayrılmışlardır. Hanefi, Maliki ve Şafii hukukçuların bir kısmı mali cezaları caiz görmezken, diğer bir kısmı caiz görmüştür. Mali cezaların caiz olmadığını belirten hukukçular, bu tür cezaların İslam'ın ilk devirlerinde uygulandığını, ancak sonradan yürürlükten kaldırıldıklarını belirtirler. Ayrıca, mali cezaların yapıları itibarıyla kötüye kullanıma müsait olmaları da olumsuz tavır takınmalarında etkili olmuştur. Diğer bir kısım hukukçular ise Hanefi hukukçu İmam Yusuf'un müsadere konusundaki görüşünü, kötüye kullanılma ihtimaline karşı suçlunun suçundan vazgeçmesine kadar sınırlandırmışlar, bu süre içerisinde malın ancak geçici olarak müsadere edilebileceğini belirtmişlerdir²⁴.

²¹ Ayanlara karşı yapılan müsaderelelere ait çok sayıda belgeye rastlamak mümkündür. Biz yalnızca birkaç örnek belge sunmakla yetineceğiz. Siğla Sancağı mütesellimi İlyasoğlu Ahmed'in akrabaları ve kapı halkının mallarının müsadere için bk. BOA, C.ML., 690/28299, 14 N 1194/13 Ağustos 1780; Bayındır Voyvodası İvaz Mehmed Ağa'nın mallarının müsadere BOA, C.ADL., 100/6030, 27 Ş 1189/23 Ekim 1775; Trabzon Valisi Hazine Darzâde Süleyman Paşa'nın kendisi, akrabaları ve kapı halkının mallarının müsadere için bk. TKS, 2099, s.50. 14 Ca 1224/27 Haziran 1809.

²² Bazen bütün kapı halkı ve akrabalarının menkul ve gayrimenkullerine de teşmil edilebiliyordu. BOA, HAT., 1253/48461, 29 Z 1229/20 Nisan 1814; Celali Tayyar Paşazâde Ahmed Paşa'nın mallarının müsadere için bk. BOA, İE.DH., 4/343, 7 M 1083/5 Mayıs 1672; BOA, C.ADL., 96/5776, 15 L 1198/1 Eylül 1784; Fatma Müge Göçek, *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü*, (Çev. İbrahim Yıldız), Ayraç, Ankara 1999, s.130-141.

²³ “Devletin yıkılmasına sebeptir”. Lütfi Paşa, *Âsafnâme*, Matbaâ-i Amedi, İstanbul 1326, s.12.

²⁴ Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fikhi*, 8, (Mehmet Keskin), Çağın Yayınları, İstanbul 1993, s.3448; Mustafa Avcı, “Osmanlı Hukukunda Para Cezaları”, *Türkler*, 10, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.91-106.

Devlet adamlarının malvarlıklarına yönelik genel müsadereler için ise hukukçular arasında fikir birliği vardır. Aralarında malî cezaları caiz görmeyen hukukçuların da bulunduğu birçok hukukçu bu tür müsadereleri “*hakkın yerine iadesi*” olarak değerlendirmiştir. Ebu Yusuf ve İmam Gazâlî'nin de içinde bulunduğu hukukçular yolsuzluk ve rüşvetle zenginleşenlerin malvarlıklarının sefere ve askere tahsis edilmek şartıyla hazineye aktarılabilceğini belirtmişlerdir. Bu şartlar dışında herhangi bir gerekçe ile özel mülkiyete veya terekeye el konulmasına ise izin vermemişler, aksine malvarlığının intikalini miras hukukuyla güvence altına alarak sağlam esaslara bağlamışlardır²⁵.

Osmanlıda müsaderenin gittikçe genişleyerek mülkiyet ve miras haklarının uygulanmasına engel olmaya başlaması devlet adamları ve ulemanın da katıldığı önemli tartışmaları yeniden başlatmıştır. Ceza uygulamalarıyla ilişkili olarak görevi ihmal, dinden çıkma, tedbir, isyan, kanuna muhalefet ve kaçakçılık suçlarının işlenmesi durumunda müsadere yapılabileceği hususunda genel bir mutabakat sağlanmıştır²⁶. Ancak, devlet görevlilerinin ölümlerinin ardından mal varlıklarının müsadere edilmesinin mülkiyet ve miras haklarına aykırı düştüğü konusunda zaman zaman itirazlar yükselmiştir. Bu muhalefet doğrudan müsadere uygulamasından ziyade suçlunun ailesi ve akrabalarını da içine alan ve insanların sefaletle sürüklenmesine sebep olan genel müsadereye karşı yapılmıştır. En erken eleştirilerden birini yapan Kanunî devri vezirlerinden Lütfi Paşa, “*ednâ bahâne ile vezîrlerin ve sâir merhûm olan ve hakk-ı eytâm tertîb eden mâlî ahz sevâsına getürmeye meyl-i mâldan ve mâl takrîbi ile vebâlden gayet sakınmak gerekdir... Zira emvâl-i halkı bivch dâhil-i mâl-i pâdişahî etmek neûzu billâh fenâ-yı devlete delîldir...*” diyerek devlet adamlarının olur olmaz isnatlarla servetlerinin müsaderesinden kaçınması gerektiğini tavsiye etmiştir²⁷.

²⁵ “...vergi menşûrlarındaki şartlara riâyet edip etmedikleri, vazifelerini ne şekilde yaptıkları hakkında soruşturma yaptırılmaldır. Yaptırıldığı teftiş sonucunda eğer onların kötü tutum ve filleri sabit olursa o zaman müfettişlere emir verirsın, onların halktan aldıkları mallara haksız iktisaplara el koyarlar”. Kadı Ebu Yusuf, *Kitabü'l-Haraç*, (Çev. Ali Özek), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970, s.182; İmam Gazâlî, *İhyâ u Ulûmü'd-Din Tercümesi*, 2, (Çev.Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul 1975, s.335-338; Feda Şamil Arık, “Türkiye Selçuklu Devleti'nde Müsâdere”, Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi (23-28 Eylül 1985, İstanbul), Tebliğler III. Türk Tarihi, 1(1985), s.48.

²⁶ Timara mutasarrıf Rüstem'in timarının müsaderesi için bk. BOA, *AE., SMHD.I.*, 163/12344, 29 Z 1146/2 Haziran 1734; BOA, *C.M.L.*, 523/21363, 29 S 1182/15 Temmuz 1768; BOA, *HAT.*, 1138/45298, 29 Z 1221/9 Mart 1807; Kanuna uymayanların evlerinin müsaderesi için bk. BOA, *C.SM.*, 37/1880, 14 L 1229/29 Eylül 1814; BOA, *HAT.*, 708/33934, 17 Za 1242/12 Haziran 1827; Gasp hadiselerine karşı malların müsaderesi örneği için bk. BOA, *A.MKT.MVL.*, 7/86, 10 R 1264/16 Mart 1848; Geniş anlamıyla devlet adamları tarafından devlet adına malların alınması anlamında kullanılmıştır. Örneğin, kaza müdürü Yakup Ağa, Akkaya kazası ahalisinden Dertopoğlu İbrahim'in kızını zorla oğluna nikâhlayarak bütün mallarını müsadere ettirmiştir. BOA, *A.MKT.DV.*, 16/69, 29 Ş 1265/20 Temmuz 1849; BOA, *A.MKT.MHM.*, 381/82, 9 M 1284/13 Mayıs 1867; Kaçak kerestenin müsaderesi için bk. BOA, *MV.*, 12/87, 4 M 1304/2 Ekim 1886; Kaçak avcılık yapan avcılarının tüfeklerinin müsaderesi için bk. BOA, *DH.MKT.*, 1775/128, 14 Ra 1308/28 Ekim 1890; BOA, *HAT.*, 103/4075, 15 Ş 1220; BOA, *HAT.*, 103/4075-A, 24 B 1220; BOA, *HAT.*, 192/9414, 29 Z 1204/; Menteshâde Abdurrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdurrahim Efendi*, 1, Dârü't-Tibââtü'l-Ma'mûre, İstanbul 1243, s. 108.

²⁷ Lütfi Paşa, *age.*, s.12.

XVIII. yüzyılda müsaderelelerin artmasıyla birlikte eleştirilerde de artış yaşanmaya başlamıştır. XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde defterdarlık görevinde bulunan Sarı Mehmed Paşa, Lütfi Paşa'nın eleştirilerine benzer biçimde, suçsuz kişilerin mallarına ufak bahanelerle el koyulmaması, bunun yerine haksız kazanç şüphesi araştırılarak müsadere yapılması gerektiği konusunda ulemanın ittifak ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Paşa, Darphane görevlilerinden Mustafa'nın mallarının müsaderesini ise *"kendüde ziyâde mâl-ı mazanne olmağın bir bahâne ile getürdüliüp Edirne'de habs ve bî-günah katl olundu"* ğunu belirterek eleştirmektedir²⁸. Naima da suçsuz insanlara uygulanan müsadereenin çirkin bir uygulama olduğunu belirterek benzer görüşleri paylaşır²⁹. Bütün bu eleştirilerin ortak yönü, haksız yere elde edilen kazancın hazineye alınabileceğini, ancak soruşturma yapılmaksızın müsadere yapılmasının hukuka aykırı olduğunu belirtmesidir.

En şiddetli eleştiriler III. Selim döneminde yaşanmıştır. Rusya ve Avusturya gibi iki güçlü devletle uzun süre devam eden savaşın Osmanlı maliyesini alt üst etmesi üzerine padişah topladığı meşveret meclisinde soruna çözüm bulmaya çalışmış; ancak başarılı olamayınca daha önceki benzer yolları takip ederek müsadereye başvurmuştur. Bir çözüm yolu olarak Osmanlı tarihinde ilk defa zengin tüccarların terekelerine el koymaya başlamıştır. Ancak döneminde bu uygulamadan dolayı ulema başta olmak üzere devlet adamlarından ciddi eleştiriler görmeye başladı. Defterdar tarafından sadarete yazılan takirde müsadere uygulaması ağır şekilde eleştiriliyordu. *"Kuran-ı Kerîmin'de yetimlerin mâllarını ahza ta'arruz degil belki takarrubu bile neh-y-i şedid ile men' buyurmuşken müddet-i vâfireden beru mîrînin müzâyakası var denilerek vefât eden müteve mmilce âdemlerin kâffe-i muhallefât ve emvâl ve eşya ve çiftlik ve 'akârları cânib-i mîrîden zabt ve tahrîr ba'zen bedele kat' ve ba'zen dahi bilâ bedel irade-i hükkâm ile cümlesi mîrîden satılıub savulub yetimleri ve sâir vâris-i şer'îleri hâib u hâsir kaldıkları ve Furkan-ı Mecîd'de olan mîrâs âyet-i kerîmesinin hükm-i latîfi ba'zı ahyânda câri olmadığı ma'lûm"* olduğunu belirtmektedir³⁰. Müsadereenin asıl amacını, zamanla bu amacın nasıl aşıldığını ve zararlarını anlatan defterdar özellikle miras hukukunun uygulanamadığından şikâyetçiydi. Mirasçısı veya hazineye borcu olup olmadığına bakılmaksızın ve devlet görevlisi, esnaf ve mültezim ayırt etmeksizin zengin olanların servetlerine bir bahane ile el koyulmuştur. Buna karşılık, devlet adamlarının yalnızca varisi yoksa veya hazineye borcu varsa borcu kadar servetin müsadere edilmesi, geriye kalanının varislerine iade edilmesi teklifini sunmuştur.

²⁸ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, age., s.411.

²⁹ Baysun, "Musâdere", s.669-673.

³⁰ BOA, HAT., 1387/55151, 29 Z 1210/5 Temmuz 1796.

Gelen bu itiraza karşı padişah savunma içerikli bir hatt-ı hümayun kalemle alarak eleştirilere cevap vermiştir. Padişah hatt-ı hümayununda “*mâl-ı yetîme ta’arruz eylemek benim hilâf-ı meşrebimdir. Ve ma’âza’llahi te’âla müdâhale olunduguna bir dürlü rızâm yokdur. Ticâret ve san’at ve hirâsetle tahsîl-i mâl eylemiş âdemlerden her kim vefât eder ise madâm ki vârisi vardır bir akçesi cânib-i mîrîye alınmasun lakin menâfi’-i devletimi kendüye me’kel eyleyüb emvâl-i mîrîyeden servet kesb eylemiş ricâl ve kibârdan vefât eyleyenlerin mâli ne benim ve ne müteveffânın ve ne vârislerininindir. Ancak beytü’l-mâl-ı müslimîn ve emvâl-i mîrîyedir tamamca alur hıfz-ı din u devlet için sarf eylerim ve ecdâd-ı ‘izâmum dahi böyle ederler idi. Eğer defterdâr ehl-i hakk ise esnâf makûlelerin terekelerin temhîr eylesün yohsa kibâr hakkına fi’l-asl olan mu’âmele”* olunacağını belirtmektedir. İtirazlara cevap mahiyetindeki yazısında, niyetinin kendi emeğiyle servet edinenlerin özellikle de askerî sınıf dışında yer alan tüccarların malına haksız yere dokunmak olmadığını, ancak devlet adamlarının hazineye ait mallarının, önceki uygulamalara uygun şekilde hazineye alındığını belirtmiştir. Buna göre, devlet adamlarına hazineden tahsis edilen paralarla elde edilen kazançlar, doğrudan hazineye aittir. Dolayısıyla tamamıyla hazineye aktararak devlet ve millet yararına cihat için harcanır. Burada dikkati çeken husus fetvalarda haksız yere servet edinmiş olma şartının artık tamamen devlet adamı olma şartına dönüşmesidir³¹.

Bu dönemde eleştirilere ulema sınıfına mensup kişiler de katılmıştır. Şikk-ı Sani defterdarlığı görevinde bulunmuş olan Ömer Faik Efendi, gerekçeli eleştirisinde uygulamaya muhalefet göstermiştir. Ömer Faik Efendi, 1804 yılında yapılan mecliste dillendirmeye cesaret gösteremediği eleştirilerini “*Nizâm-ı Atik fi’l-Bahri’l-Amik*” adındaki eserinde kaydeder. Eserinde devlet görevlilerinin “*evlâd u ‘iyâl ve dâyinlerine vech-i şer’î üzere ri’âyet olunub zarûret-i mirîye var diyerek hilâf-ı şer’ ve kanûn bi’l-cümle emvâl ve eşyasını zabtla vârislerine bir mikdar şey i’tâsıyla iktifâ olunmayub deyn-i mîrîsi var ise lâyıkı vechile ahz ve tahsîl ve ma’âdası şer’-i şerîf üzere bilâ-kusûr vârislerine i’tâ buyurulmak ve vârisi olmayub bi’l-cümle mâli cânib-i mîrîye ‘âid olursa hilâf-ı şer’ ve kanûn dâyinleri bi-hâsıl kalmayub deyni var ise cânib-i mîrîden deyni tamamen edâ buyurula beytü’l-mâl-ı müslimîn hilâf-ı şer’ mâl-ı mevrûs ve yetim malıyla mahlût olmayub belki bir akçesi beytü’l-mâl-ı müslimîne mülhâk buyurulmaya bu sûretle hem icrâ-yı şer’-i enver ve hem beytü’l-mâl-ı müslimîni muhafaza buyurmagla rızâyı Hakk’a muvâfık ‘adalet buyurulmak’* gerektiğini belirtiyordu³².

³¹ BOA, HAT., 1387/55151, 29 Z 1210/5 Temmuz 1796.

³² Ömer Faik Efendi, divân-ı hümayûn haccânından ve Beşiktaş'taki Neccarzâde Şeyh Sıddık Efendi'nin dervişlerindedir. Şikk-ı Sani defterdarlığında bulunmuştur. Ömer Faik Efendi, *Nizâm-ı Atik fi Bahri’l-Amik*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yer No.001(560)“1299/1922”, No.10309, s.11a-11b.

Bütün bu eleştiriler İslam devlet idare geleneği ve hukuk anlayışının bir yansıması olarak mezalim, adalet ve yetim olmak üzere üç ortak kavram üzerinden yapılmıştır. Bunun ayrıntısına siyasetname eserlerinde rastlanılır. Geniş bir içeriğe sahip olan zulüm kavramı, özellikle reaya karşı yapılan hukuka aykırı hareketleri ifade etmektedir. Dolayısıyla haksız yere mal tahsili zulüm olarak değerlendiriliyordu. Siyasetnamelerde hazineye yetim malı girmesi devletin yıkılmasının en önemli sebeplerinden biri sayılmıştır³³. Defterdar Efendi diliyle bu “*mâl-ı eytâm hazîne-i ma’mûrenin olanca mâlını ifnâ ve bereketini mahv eylediği zâhirdir*” şeklinde ifade ediliyordu³⁴. Tatarcık Abdullah Efendi de mezalim kavramı üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. “*.külliyyetlü mâl fehmi ve ihsâs olunursa hemân bir ednâ bahâne ile hayâtında müsâdereye mübâderet olunarak ekser belki bi’l-cümle vüzerâ perişân-ı hâl ve zabt ve rabta bî-mecâl...ibâd’ullah mezâlîm ile pâymâl...*” olmuştur³⁵. Mısırlı hukukçu Tahtavî (ö.1231/1816) de adaletsizliğe vurgu yaparak “*bazı zâlemenin tevohhüm ettikleri misillü kendi nefisleri veyâ beytü’l-mâl için ahz eder demek değildir. Zirâ şer’at-ı Muhammediye’de müslimünden bir ahad için bilâ-sebeb-i şer’î bir kimsenin mâlını ahz yoktur*” değerlendirmesinde bulunur³⁶. Genellikle müsadere sonrasında padişaha sunulan arzuhallerde yer alan yetim vurgularını da bu telakki üzerinden düşünmek gerekir. Malları müsadere edilenlerin yakınları genellikle İslam toplumunda hassasiyet gösterilen yetim kavramını ustaca kullanmaktaydılar. Örneğin, Yasef, babasının müsadere edilen mallarının iadesi için yazdığı arzuhalinde “*kavmleri ve on nefer etfâl ve ‘iyalim ile hâl-i perişâniyet-i bendegânem derecesinde*” olduğunu belirtmiştir³⁷. Bunlar padişah nezdinde etkili de olmuştur. Örneğin, Sultan Ahmed Han zamanı vezirlerinden Ferhad Paşa’nın malvarlığının müsadere edilmesi üzerine Derviş Paşa padişaha telhis sunarak “*kulunuzun birkaç yetimleri kalmuşdur; cümle erzâkı mûrîye kabz olunup bir nesnelere kalmamagla çiftliği dahı alunursa zikr olunan yetimler cerr etmege muhtâç olurlar; gayet fakîrlerdür, bir akça ve bir habbeye kâdir*” olmadıklarından en azından çiftliğinin çocuklarına

³³ “Yetimlerin zulmen mallarını haksız yere yiyenler, muhakkak kanlarında sırf bir ateş yerler..”. Kur’an, Nisa 4/10; Dilek Herkmen, “Nasihat İçerikli Metinlerde Öksüz ve Yetim Kavramları”, Savaş Çocukları Öksüzler Yetimler, İstanbul 2003, s.331-346; Sabri Orman, “Kâtip Çelebi’de Sosyo-Ekonomik Düşünce”, Kâtip Çelebi, (Ed. Bekir Karlığa, Mustafa Kaçar), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012, s.335-359; “.bu keyfiyet envâ-i mezâlîme sebep olub zulm ile cem’ olan mâlin dahi hayr u bereketi olmadığından...”. III. Selim’e Sunulan İslahat Lâyhaları, (Haz. Ergin Çağman), Kitabevi, İstanbul 2010, s.38; Nizâmü’l-Mülk, Siyaset-Nâme, (Haz. Mehmet Altay Köymen), TTK, Ankara 1999, s.10.

³⁴ BOA, HAT., 1387/55151, 29 Z 1210/5 Temmuz 1796; Nizâmü’l-Mülk, age., s.10.

³⁵ Tatarcık Abdullah Efendi, “Sultan Selim-i Sâlis Devrinde Nizâm-i Devlet Hakkında Mütâlaat”, TOEM, 43, 1333, s.17.

³⁶ Ahmed ibn Muhammed Tahtavî, *Tercümetü’t Tahtavî*, 4, (Çev. Abdülhamid el-Nakşibendî el-Halidî el-Ayıntabî), Buharizâde El-Hac Salih Matbaası, İstanbul 1286, s.379.

³⁷ BOA, A.MKT., 75/53, 20 R 1263/6 Nisan 1847. Müsadere Tanzimat’tan önce gerçekleştirildiğinden isteği reddedilmiştir; BOA, HH., 555/27463-B, 29 Za 1251/17 Mart 1836; Edime’den benzer bir örnek için bk. BOA, HH., 219/12106, 21 L 1211/19 Nisan 1797; Başka bir örnek için bk. BOA, C.ML., 17/785, 8 Za 1218/19 Şubat 1804; BOA, A.MKT., 233/47, 19 Z 1265/6 Kasım 1849.

bırakılmasını istemiş, bu arzual üzerine padişah çiftliği çocuklarına terk etmiştir³⁸.

Bütün eleştirilere karşın tüccarların malvarlıklarının müsadere sine II. Mahmud devrinde de devam edilmiştir. Mirahûr-ı evvel Şemseddin Bey'in yeğeninın müsadere edilen mallarının ve çiftliklerinin iadesi için yazdığı arzual üzerine padişahın yazmış olduğu hatt-ı hümayun hangi gerekçelerle uygulamanın kaldıramadığını göstermektedir. *"bu makûle emr-i mekrûhları ben irâde-i mâlî etmedim. Ve bî-mûcib kimesneye gadri revâ görmem. Geldim ve binâ-i 'arûsunu muhtell ve müşevveş buldum. Çâresini bulsam ne kadar münkirât var ise men' ve def' ederim. Ancak vakt u hâl ma'lûm masârifin kesreti vükelânın mesfûreti meslûb ediyor. İşbu iddi'â olunan çiftlikler mîrîye irâd kayd olunmuş ve bu vakitte hiç müsâ'ade lâzım gelmez iken o iki kese kendiye tahsîs eyledim vâridât-ı mîrî ve masârif ma'lûmdur ta'rife hâcet degildir. Bunun yerine bir hâsîlat bulurum dîrsek bundan eşne' bir şey bulunur bu sûretde şimdilerde ta'cizin vakti degildir. Bir takım zâlim ve gaddârın bozub yakdığı şey def'aten ta'mîr kabul eder mi"*³⁹.

Bütün hukuksuzluklara, devlet görevlileri ve ulemanın eleştirilerine ve padişahın da bunu itiraf etmesine karşın müsadere kaldırılamamıştır. Artan eleştiriler üzerine taşraya müsadere uygulamasını izah eden ve adalete dikkat edilmesi gerektiğine vurgu yapan bir ferman gönderilmiştir. Fermanla devletin içinde bulunduğu durumla bağlantılı gerekçeler belirtilerek, müsadere uyulması gerekli esaslar açıklanmış, ardından da tüccarlara müsadere uygulanmaması istenmişti. *"...ricâl-i vâfir ve vücûh-ı memâlikden havâss-ı beytü'l-mâla gelmiş ve rüşvet tarîkiyle mal cem' etmiş olmayan ve mîrî ile ahz ve 'ita hesâbı olmayan kimesnelerin evlâd-ı kebîr ve yetimleri kaldığı halde kat'a muhallefâtına cânib-i mîrîden dokunulmamak ve bu makûleden mîrî ile hesâbı olanların fakat o misillülerin muhallefâtı münâsibi vechile tanzîm olunmak husûsu irâde-i şahânem muktezâsından olduğu olanlar dahi haline göre mikdar-ı münâsibi üzere tanzîm ve Anadolu ve Rumeli'de ashâb-ı servetden fevot olanların evlâdları yine babaları hânedânını idâre ile sâir mülûkânemize temettu' edeceğine mebni o makûlelerin muhallefâtları cânib-i mîrîye 'aid" olduğu belirtilmiştir⁴⁰. Bu ferman aslında yeni esaslar getirmiyordu. Fermanla en dikkati çeken husus, klasik uygulamalar çerçevesinde mîrî ile ilişkisi olmayan esnaf ve tüccarların malvarlıklarına el koyulmasının önüne geçmek amacıyla açık bir yasak getirilmesidir.*

II. Mahmud devri vak'anüvislerinden Esad Efendinin devam eden eleştirisi bütün gayretlere rağmen askerî sınıf dışındaki kimselerin malvarlıkla-

³⁸ Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhisler (1597-2607), (Haz. Cengiz Orhonlu), TTK, İstanbul 1970, s.131.

³⁹ BOA, HAT., 539/26580, 29 Z 1224/4 Şubat 1810.

⁴⁰ TKS, 1951, s.40, Evâhir Zilhioce 1223/6-15 Şubat 1809.

rının müsaderesine devam edildiğini göstermektedir. Esad Efendi “*mevt-i müfâcât ile terk-i hutâm-ı dünyâ-yı bî-sebât eden zâtın gûyâ kendi metrûkâtını muhâfaza fikriyle evâmîr-i mezkûrede müceveze ve gayr-i mücevezeyi ayırmayıp itlâk üzere derc ü ta’mûm ve meşû’ ile memnû’ bilâ-tefrik hükm-i vâhid üzere tahrîr ü terkîm*” edilmesini hayretle karşılar. Bununla birlikte Esad Efendi ve Ahmed Lütfi Efendi kısa sürede devlet kapısında zengin olanların mallarının müsadere edilmesinin yararlı olduğunu, ancak muhakkak bir sebebe binaen ve soruşturma sonucunda yapılması gerektiğini belirtirler⁴¹. Ahmed Cevdet Paşa da “*kerih*” olarak tanımladığı müsaderenin hukuka aykırı olduğunu ve memurların mallarının haksız kazanç bahanesiyle müsadere edilmemesi gerektiğini belirterek, müsaderenin devletle hiçbir bağı olmayan zengin tüccarlara uygulanmasına ve devlet adamlarının bütün malvarlıklarının müsadere edilerek çocuklarının mirastan mahrum bırakılmasına karşı çıkmıştır. Ayrıca, paşa toptan değişikliğe gidilmesi taraftarıdır. Ona göre devletin asıl yapması gereken, devlet adamlarının malvarlıklarını şüpheli görerek müsadere etmek değil, yolsuzluk yapmalarına fırsat vermemek olmalıdır⁴².

“Şimden Sonra Ne Selâm Ne Aleyküm Selâm Efendim”: TAŞRALI BİR MÜDERRİSİN İTİRAZI

XIX. yüzyılın ortalarında Yakup Efendinin sultana yazdığı mektup taşra uleması arasında da müsadereye tepkiler olduğunu öğrenmemizi sağlamaktadır. Yakup Efendi mektubunda sultanın modernleşme çabalarına ağır eleştirilerde bulunarak müsadere uygulamasına karşı çıkar ve mektubunu “*Şimden sonra ne selâm ne aleyküm selâm efendim*” cümlesiyle bağlar. Padişaha ağır eleştirilerde bulunma cesareti gösteren kişi Kavalâ’da Mehmet Ali Paşa tarafından yaptırılan medresede görev yapan taşralı bir müderristi. Padişah, kadınlara nispeten bürokratik işlemlerin uzağında yer alan bir müderristen arzu etmediği bir tepki görmüştü.

Taşrada görevli bir müderrisin mektup yazmasına sebep olan olay ise Kavalâ’da bulunan Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın kethüdası Şerif Bey’in halası Rukiyye hanımın servetinin “*gâ’ib-i ‘anî’l-beled idigünden müteveffiyenin terekesi cânüb-i beytü’l-mâla*” ait olduğu bahanesiyle müsadere edilmek istenmesiydi⁴³. Merkezin emri doğrultusunda müsadere edilen mallar müzayede edildiği sırada müderris satışa itiraz etmişti. Müderris itirazında “*terekenin furuhtu emr-i meşrû’ değildir. Ve Mısır cânübine müte’allikdir. Her kim mübâyâ’a eder ise sonra redd olunur*” demiş, yine Kavalâ

⁴¹ Es’ad Efendi, *age.*, s.104-105.

⁴² Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet, III, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1309, s.118; Öğün, “Müsadere”, s.67-68.*

⁴³ Belgede diğer bir gerekçe “*bu tarafta vârisi yoktur*” şeklinde açıklanmaktadır. BOA, HAT., 521/25460-A, 19 N 1250/19 Ocak 1835.

mütesellimine de “*senin hareketin şer’-i ‘âliye mutâbık değildir yollu vazîfesinden hâric kelimât-ı nâ-marziyeye ictisâr ve bulunan müşteriler dahi eşyâ-i metrûkenin mübâya’asından imtinâ’ ve perişân oldukları*”nı belirtmiş, bunun üzerine karşılık çıkmasına engel olmak düşüncesiyle müzayededen vazgeçilmiştir. Müderris gerekçesinde kısaca “*bunun vârisi olduğuna ve sâye-i şevketvâye-i cenâb-ı cihân-bânîde bu misillü vârisli muhalledfât-ı cüz’îyenin cânib-i mîrîden zabt ve tahrîri*”nin uygun olmayacağını belirtiyordu. Aynı zamanda padişaha kısa bir mektup da yazmıştı. Mektubunda “*fazîletli sultanum efendi hazretleri bu makûle hareket hilâf-ı şer’ olduğu be-dîdâr hilâf-ı şer’ olan nesneye şer’î ve kanûnî demek küfr âşikâr şimden sonra mahkemeye varub selâm ‘aleyküm dimem siz cenâb-ı fazîlet dahi bu makûleye cesâret buyurur iseniz size de kezâlik bizi ma’zeret tutub bizi ‘afo buyurasız şimden sonra ne selâm ne ‘aleyküm selâm efendim*” yazıyordu⁴⁴. Müderris başka itirazlarda da bulunmuştur. Fes giyenlerin kâfir olacaklarını belirtmiş, camide büyük bir kalabalığa da “*kim ki fes giymek emr-i pâdişâhidir der ise ağzını yırtarım şer’an halîfe demek sahîh değildir*” diyerek sokakta fesle dolaşanlara hakaret etmiştir. Bu tahrik edici hareketleri üzerine müderrisin sürgün edilmesi düşünüldü. Ancak Kavala müteselliminin ailesinin ve talebelerin zarar göreceği ve uyarılmasının yeterli olacağını tavsiye etmesi, aynı zamanda “*garaz zımnında olmayub zâtında ‘ulemâdan ve fâzûladan zât iseler de umûr-ı hâriciyeden ve emr-i fermân-ı devlet-i aliyeyden bî-behre olduklarından*” şeyhülislam ve sadrazamlıktan da tenbihname gönderilmesinin yeterli olacağını bildirilmesi üzerine “*umûr-ı memlekete karışmak üzere*” tembihle yetinilmiştir⁴⁵.

MÜSADERENİN KALDIRILMASI

Müsaderenin kaldırılmasında II. Mahmud devri bir dönüm noktası olmuştur. Başlangıçta, padişah ayanlara karşı uyguladığı merkezîyetçi politikada müsadereyi en etkili silahlardan biri olarak kullandı. Varlıklı bir kimşenin veya ayanın ölüm haberinin alınması haklı gerekçeye bakılmaksızın müsadere yapılması için yeterli görülüyordu. Böylece siyasî gücün en temel dayanağı olan ekonomik destekten mahrum bırakılan ayanların taşradaki nüfuzları büyük ölçüde kırılarak denetim altına alındılar. Artık padişahın müsadereye eskisi kadar ihtiyacı kalmamıştı. Ayrıca, her bütçe zorunluluğundan sonra müsadereye başvurulması ulema ve devlet adamları arasında eskiden beri var olan müsadere karşıtı görüşlerin iyice artmasına yol açtığından yeni bir düzenleme yapılması şart görünüyordu.

⁴⁴ BOA, HAT., 521/25460-B, Tarihsiz.

⁴⁵ BOA, HAT., 521/25460, Tarihsiz; BOA, HAT., 636/31364-A, Tarihsiz; BOA, HAT., 521/25460-D, 19 N 1250/19 Ocak 1835; BOA, HH., 636/31364; BOA, HH., 521/25460-C, 21 Ca 1250/25 Eylül 1834, “*esnâ-yı dersde başına fes iksâ ide-ler tekkir ve her kim bilâ-destar fes iksâ eder ise kâfir olur. Kim ki fes giymek emr-i pâdişâhidir der ise ağzını yırtarım...*”.

Bu gelişmeler padişahu Yeniçeri ocağının kaldırılmasının ardından 17 Haziran 1826'da politika değişikliğine giderek müsadere usulünü kaldırmaya sevk etti. Yeniçeri ocağının kaldırıldığını duyuran fermanla birlikte müsadere usulünün de kaldırıldığı ilan edildi. Yayınlanan fermanla, II. Mahmud, padişahın temel görevinin halkın refahını sağlamak olduğunu, ancak bir süredir bunu sağlamakta sorunlar yaşandığını belirtmiş, buna sebep olarak da yeniçerilerin devlete çektirmek zorunda bıraktıkları zararlar yüzünden hazinenin boş kalması ve bu yüzden padişahın istemediği halde terekelerin müsadereye mecbur kalmasını göstermiştir. Fermanla adeta padişah müsadere usulünün hukuka aykırı olduğunu kabul etmekle birlikte, yeniçerilerin masraflarını karşılayabilmek için müsadere yapmak zorunda kaldığını belirterek uygulamayı aklamaya çalışmıştır. Devamında bundan sonra müsadere yalnızca kamu malı olduğu mahkeme kararıyla sabit servetler için yapılacağını belirterek miras hukukunun uygulanacağını açıklamıştır⁴⁶. Ancak, fermanla açıklanan müsadere yasağı yönetici sınıftan ziyade reaya ile ilgiliydi⁴⁷.

XIX. yüzyıla gelindiğinde dünya hukukundaki gelişmelere paralel olarak hukuk anlayışının değişmeye başlaması Osmanlı devlet idaresini de etkilemiştir. Özellikle batıya açılan kapılar olan sefaretlerde görevli elçiler vasıtasıyla gelen müsadere karşıtı fikirler bunda etkili olmuştur. Bu zamana gelindiğinde ulema safına yavaş yavaş hariciye bürokratları da katılmaya başlamıştır. Ömer Efendi'ye benzer eleştirilere Ebubekir Efendi'nin Nemçe Sefaretnamesinde de rastlanmaktadır⁴⁸. Ancak, hariciye bürokratlarının itirazlarında önemli değişiklikler gözlenmektedir. Avrupa'yı gören ve modern devlet işleyişi hakkında fikir sahibi olan bürokratlar özel mülkiyet hakkı temelinden müsadereye muhalefet göstermeye başlamışlar ve uygulamayı hukuksuzluk olarak nitelendirmişlerdi. Sadık Rifat Paşa, Viyana elçiliği sırasında kaleme aldığı risalesinde Avrupa ülkelerinde müsadere uygulamasının bulunmadığını belirtmiştir. Eserinde "*bu madde-i lâzimenin üssül-esâsı dahi her bir akvâm ve milletin cân ve mâl ve ırz ve itibârı hakkında emniyet-i kâmile..*" lazım geldiğini belirten paşa, özel mülkiyet dokunulmazlığının devletin kalkınmasında üstlendiği merkezî konuma dikkat çekerek uygulamaya ilk defa ekonomik gerekçelerle karşı çıkmıştır⁴⁹.

⁴⁶ Mumcu, *age.*, 171-172.

⁴⁷ BOA, C.M.L., 477/19445, 18 L 1242/14 Mayıs 1827; Mumcu, *age.*, s.152-153; "Bahr-ı Sefid Boğazı tarafında meşhûr derebeylerinden Hâdimoğlu Ali Bey o esnâda vefât ederek eshâb-ı servetden bulunduğundan zabt-ı muhalefât...". Ahmed Lûtfî Efendi, Vak'ânüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, II-III, (Yazıya Aktaran. Yücel Demirel, Tamer Erdoğan), YKY, İstanbul 1999, s.425.

⁴⁸ *Ebubekir Ratib Efendi'nin Nemçe Sefaretnamesi*, (Haz. Abdullah Uçman), Kitabevi, İstanbul 1999.

⁴⁹ Ercüment Kuran, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İnsan Hakları ve Sadık Rifat Paşa", VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976) Kongreye Sunulan Bildiriler, 77(1981), s.1451; Bekir Günay, Mehmed Sadık Rifat Paşa'nın Hayatı Eserleri ve Görüşleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul 1992,

Bu eleştirilerin etkisini Ceza kanunnamesi ve Tanzimat fermanında görmek mümkündür. Eleştiriler üzerine II. Mahmud döneminde ikinci önemli adım atılarak memurlar için 1838/1254 tarihli Ceza kanunnamesi çıkarılmıştır. Çıkarılan kanunname ile “*câri olan müsâdere-i gayr-i îcâbiyye ile berâber siyâset-i örfiyye bi'l-küllîye terk ve ilgâ*” olunmuştur. Kanunname ile yargısız müsâdere uygulamasına son verilmiş, yönetici sınıf için yalnızca ceza uygulaması olarak varlığını devam ettirmiştir⁵⁰. Kanunnamede gerek idarecilerin gerekse devletin suçsuz yere halkın malını müsâderesi yasaklanmış, müsâdere mülkiyet dokunulmazlığına müdahale olarak görülmüş ve yürürlüğe giren kanunname ile birlikte mülkiyet dokunulmazlığı daha da kuvvetlendirilmiştir⁵¹.

Müsâderenin kaldırılmasında asıl dönüm noktası, Tanzimat Fermanının ilanıdır. Fermanında “..emniyyet-i mâl kâziyyesinin fıkhdânı hâlinde ise herkes ne devlet ve ne de milletine ısınamayıp ve ne i'mâr-ı mülke bakamayıp dâ'ima endîşe ve ıztırâbtan hâli olmadığı misillü aksi takdîrinde yani emvâl ü emlâkinden emniyet-i kâmile olduğu hâlde dahi hemân kendi işi ile tevsî-i dâire-i ta'ayyüşüyle uğraşmış ve kendisinde gün-be-gün devlet ve millet gayreti ve vatan muhabbeti artıp ana göre hüsn-i harekete çalışacağı şüpheden âzâde” olduğu belirtiliyordu⁵². Yine herkesin mal ve mülkünü her türlü müdahaleden masun olarak tasarruf edebileceği, aynı zamanda varislerin müsâdere ile mirastan mahrum bırakılmayacağı beyan edildikten sonra, yeni düzenlemelere uygun kanunlar hazırlanacağı vaad edilmişti⁵³. Bu önlemlerle birlikte genel müsâdere kaldırılmış, ancak emniyeti sağlamak, kaçakçılığa karşı tedbir ve yolsuzluklara karşı ceza amaçlı müsâderelere devam edilmiştir. Devletin müsâdereye yönelik genel tavrı, 1876

Ekler, ‘Rıfat Paşa merhûmun Viyana’da ibtidadaki sefâretinde Avrupa ahvâline dâir yazdığı risaledir”. Ek-1, s.91-99, Sadık Rıfat Paşa mülkiyet güvencesine birçok eserinde vurgu yapar. “..Hukuk-ı tasarruf-ı mülk ü emvâlin serbestiyesi herkese tahsil-i mâl ve servet etmeğe bâdi-i şevk ve rağbet..”. Günay, s.295, 283-300. Ek-8 “İdâre-i hükûmetin bazı kavâ'id-i esâsiyesine mutazammın Rıfat Paşa merhûmun kaleme aldığı risâlesidir”.

⁵⁰ BOA, HH., 1242/48294, 29 Z 1254/15 Mart 1839; “...taraf-ı devlet-i aliyeden kimesnenin mal ve emlâkine vaz-ı yed olunmaya. Ve büyük ve küçük bir kimesne diğer birisinin mâl ve emlâkine bi gayr-i hakk taarruz ve tasallut ve müdâhale etmek ve yahûd cebren almak veya satdırmak için bi'z-zât ve yahûd bi'l-vâsita icbâr eylemek misillü şeyler veçhen mine'l-vücûh câiz olmaya”. BOA, DVN.MHM., 9/30.1, Ceza Kanunnamesi Tadil ve Tezilyeyi Şamil Ceza Kanunnamesi. BOA, A.DVN.MHM., 9/30.1, 26 Ş 1255/4 Kasım 1839.

⁵¹ Ahmed Lütfî Efendi, *age.*, VI-VII-VIII, s.2017-2018.

⁵² “... ve herkes emvâl ü emlâkine kemâl-i serbestiyetle mâlik ve mutasarrıf olarak ana bir taraftan müdahale olunmamak ve faraza birinin töhmet ve kabâhati vukû'unda anın vereseşi ol töhmet ü kabahatten beri'üz-zimme olacıklarından anın mâlini müsâdere ile vereseşi hukûk-ı irsiyyelerinden mahrûm kılınmamak ve teba'a-yı saltanat-ı seriiyemizden olan ehli İslam ve mileli sâ'ire bu müsâ'adât-ı şâhânemize bilâ-istisnâ mazhar olmak üzere..”. Tanzimat Fermanı için bk. Halil İnalıcı, Mehmet Seyitdaloğlu, Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s.2-3.; Ferman için, Takvim-i Vekayi, Sayı.187, 15 N 1255; Düstur, Tertip I, C.4, Evâhîr 1279, s.2-5.

Kanun-ı Esasî'sine de girmiş ve 24.maddede savaş hali dışında müsadere-
nin yasak olduğu belirtilmiştir⁵⁴.

SONUÇ

Osmanlı hukukunda müsadere temelde genel müsadere ve tazir cezası olmak üzere iki şekilde uygulanmıştır. XVI. yüzyıl boyunca ölen devlet adamlarının nakit servetleri, eşyaları, silahları, hayvanları ve askerî araç-gereçleri hazine adına müsadere edilirken, emlak ve akar niteliğindeki mirasının aileyi geçindirebilecek kadarlık kısmının varislerine bırakılması esaslı genel müsadere uygulaması tatbik edilmiştir. Ancak zamanla bütçe zorunlulukları gereği alanı gittikçe genişletilmiştir. Özellikle malî bunalım dönemlerinde artan müsadere uygulamaları hukukî çerçeveyi aşarak merkezî yönetime bir takım siyasî ve ekonomik yararlar sağlayan bir araç haline almıştır. Kazandırdığı bu avantajlardan dolayı müsadere Osmanlı hükümdarları tarafından sistemli ve yaygın bir şekilde tatbik edilmiş, hatta mirî ile bir ilişkisi bulunmayan kişilerin malvarlıklarına tazir cezasıyla ilişkilendirilerek el konulmuştur.

Müsadere alanının gittikçe genişletilmesi ve keyfi uygulamalara konu yapılması, bundan dolayı da mülkiyet ve miras dokunulmazlığının sınırlandırılması ulema ve devlet adamlarının muhalefetine yol açmıştır. Bir İslam devleti olan Osmanlı'da mülkiyet dokunulmazlığı hakkı verilmesine karşın müsadere buna engel teşkil ettiği eleştirileri ulema tarafından sıkça dile getirilmeye başlanmıştır. Osmanlı hukukçuları arasında tazir cezası uygulanmasında farklı düşünenler olsa da, haksız kazanç elde etmekten kaynaklanan müsaderelede geniş bir uzlaşma mevcuttur. Hatta teorik olarak tazir cezasına karşı olan hukukçuların birçoğu haksız kazanç müsaderesine fetva vermiştir. Fetvalar ve fetva kaynakları ise konuyu genellikle devlet görevlilerinin hazineden haksız kazanç elde etmeleri olarak görmüştür.

Bu eleştiriler karşısında özellikle II. Mahmud devrinde müsadereyi kaldırma girişimleri yapılmıştır. Ulemanın muhalefet ve eleştirilerine karşın müsadere kaldırılması Avrupa'dan gelen yeni siyasî ve ekonomik fikirlerin etkisiyle olmuştur. Tanzimat Fermanı ile başlayan kaldırma sürecinin bir süre daha devam ettiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Kaynakları

a-BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

- A.AMD.(Bab-1 Asafi Amedi Kalemi), 2/85.
- A.DVN.MHM.(Bab-1 Asafi Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi), 9/30.1.
- A.MKT.(Bab-1 Asafi Mektubi Kalemi), 75/53; 233/4.
- A.MKT.DV.(Sadaret Mektubi Kalemi Deavi Evrakı), 16/69.
- A.MKT.MHM.(Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Kalemi), 381/82.
- A.MKT.MVL.(Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Evrakı), 7/86.
- AE.,SMHD.I.(Ali Emiri Mahmud I), 163/12344.
- C.ADL.(Cevdet Adliye), 56/3355; 96/5776; 100/6030.
- C.ML.(Cevdet Maliye), 17/785; 34/1558; 365/14956; 477/19445; 523/21363; 690/28299.
- C.SM.(Cevdet Saray), 37/1880.
- DH.MKT. (Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi), 1775/128.
- HAT.(Hatt-ı Hümayûn), 103/4075; 103/4075-A; 192/9414; 219/12106; 266/15418; 521/25460; 521/25460-A; 521/25460-B; 521/25460-C; 521/25460-D; 524/25595; 539/26580; 555/27463-B; 636/31364; 636/31364-A; 708/33934; 1138/45298; 1242/48294; 1253/48461; 1313/51166; 1387/55111; 1387/55151.
- İE.DH.(İbnülemin Dahiliye), 3/208; 4/343.
- İE.MHF.(İbnülemin Muhallefat), 1/57.
- MV. (Meclis-i Vükela Mazbataları), 12/87.

b-Sürelî Yayınlar

- Takvim-i Vekayi, Sayı.187.
- Düstur, Tertip I, C.4, 1279, 1299.

c-Kadı Sicilleri

- TKS (Trabzon Kadı Sicili), 1951; 2099.

d-Yazma Eserler

- Ömer Faik Efendi, *Nizâmü'l-Atık fi Bahri'l-Amik*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yer No.001(560)"1299/1922", No.10309.
- Sunullah b. Ca'fer Şeyhülislam, *Fetâvâ-yı Sunullah Efendi*, İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hekimbaşı Musa Nazif Efendi Koleksiyonu, 34 Sü-Na 20/2.

2-Araştırma ve İnceleme Eserler

- Abdurrahman Cezirî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, 8, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1993.
- Ahmed Cevdet, *Tarih, III*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1309.
- Ahmed ibn Muhammed Tahtavî, *Tercümetü't Tahtavî*, 4, (Çev. Abdülhamid el-Nakşibendî el-Halidî el-Ayıntabî), Buharizâde El-Hac Salih Matbaası, İstanbul 1286.
- Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, II-III, VI, VII, VIII*, (Yazıya Aktaran. Yücel Demirel, Tamer Erdoğan), YKY, İstanbul 1999.
- Akyılmaz, Sevgi Gül, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII/2008, s.389-420.
- Arık, Fedâ Şamil, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Müsadere", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler III. Türk Tarihi*, 1(1985), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1986, s.48-51.
- Baysun, Cavit, "Müsâdere", *İA, IX*, MEB, İstanbul 1993, s.669-673.
- Belge, Murat, *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, (Haz. Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara 1995.
- Ebûbekir Ratib Efendi'nin *Nemçe Sefâretnâme*si, (Haz. Abdullah Uçman), Kitabevi, İstanbul 1999.
- Ersoy, Tolga, "Justinianus Döneminde Müsadere Uygulamaları", *Prof. Dr. Belgin Erdoğmuş'a Armağan*, (Der. M.Murat İnceoğlu), Der Yayınları, İstanbul 2011, s.93-104.
- Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, (Haz. Mehmet Arslan), Kitabevi, İstanbul 2005.
- Esen, Hüseyin, "İslam Hukuku Açısından Müsâdere", *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV/İzmir 2002, s.189-223.
- Fetâvâ-yı Feyziye*, (Haz. Süleyman Kaya), Klasik, İstanbul 2009.
- Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.
- Göcek, Fatma Müge, *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü*, (Çev. İbrahim Yıldız), Ayraç, Ankara 1999.
- Günay, Bekir, *Mehmed Sadık Rifat Paşa'nın Hayatı Eserleri ve Görüşleri*, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992.
- Herkmen, Dilek, "Nasihat İçerikli Metinlerde Öksüz ve Yetim Kavramları", *Savaş Çocukları Öksüzler Yetimler*, İstanbul 2003, s.331-346.
- III. Selim'e Sunulan İslahat Lâyhaları, (Haz. Ergin Çağman), Kitabevi, İstanbul 2010.
- İbn-i Abidin, *Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar*, 12, (Ter. Mehmet Savaş), Şamil Yayınları, İstanbul 1985.
- İmam Gazâlî, *İhyâ u Ulûmid'd-Din Tercümesi*, 2, (Çev. Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul 1975.
- İnalçık, Halil, Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.
- Kadı Ebu Yusuf, *Kitabü'l-Haraç*, (Çev. Ali Özek), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.
- Kalıpçı, Mahmud Esad, *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.
- Karakuş, Sadık Emre, *270 No'lu Edirne Şer'iye Sicili (H.1216-1217-M.1801-1803)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2011.
- Kaya, Selim, "Selçuklu Devletlerinde Müsadere Uygulamaları", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, (2)-2005, s.53-59.
- Kılıç, Muharrem, "Tarsûsî, Necmeddin", *DİA*, 40, İstanbul 2011.
- Kuran,ERCÜMENT, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İnsan Hakları ve Sadık Rifat Paşa", VIII. *Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976) Kongreye Sunulan Bildiriler*, 77(1981), s.1449-1453.
- Lütfî Paşa, *Âsafnâme*, Matbaa-i Amedi, İstanbul 1326.
- Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, II, (Yay. Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen), TTK, Ankara 1995.
- Menteşzâde Abdurrahim Efendi, *Fetâvâ-yı Abdurrahim Efendi*, 1, Dârü't-Tibâati'l-Ma'mûre, İstanbul 1243.
- Mumcu, Ahmet, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Sevinç Matbaası, Ankara 1985.
- Mustafa Avcı, "Osmanlı Hukukunda Para Cezaları", *Türkler*, 10, (Ed. H.Celal Güzel, Kemal Çiçek, S.Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.91-106.
- Mustafa Naima, *Tarih-i Na'imâ*, IV, (Haz. Mehmet İpşirli), TTK, Ankara 2007.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netâicü'l-ukûat*, I-II, (Sad. Neşet Çağatay), TTK, Ankara 1979.
- Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, (Haz. Mehmet Altay Köymen), TTK, Ankara 1999.

- Orman, Sabri, “Kâtip Çelebi’de Sosyo-Ekonomik Düşünce”, Kâtip Çelebi, (Ed. Bekir Karlığa, Mustafa Kaçar), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012, s.335-359.
- Osmanlı Tarihine Âid Belgeler Telhîsler (1597-2607), (Haz. Cengiz Orhonlu), TTK, İstanbul 1970.
- Öcün, Tuncay, “Osmanlı Devletinde Müsadere Uygulamaları”, *Osmanlı*, 6, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.371-383.
- Öğün, Tuncay, “Müsadere”, *DİA*, 32, İstanbul 2006, s.67-68.
- Solak-zâde Tarihi*, I, (Haz. Vahid Çabuk), TTK, Ankara 1989.
- Şeyhülislam Fetvaları*, (haz. Süleyman Kaya ve diğerleri), Klasik, İstanbul 2014.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Osmanlı Mâlî Tarihi*, Dergâh, İstanbul 2016.
- Tatarcık Abdullah Efendi, “Sultan Selim-i Sâlis Devrinde Nizâm-ı Devlet Hakkında Mütâlaat”, *TOEM*, 43, 1333, s.15-35.
- Telci, Cahit, “Osmanlı Devletinde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXVI, 2/Aralık 2007, s.145-166.
- Tomar, Cengiz, “Müsadere”, *DİA*, 32, İstanbul 2006, s.65-66.
- Türek, Ahmet, Derin, F. Çetin, “Feyzullah Efendinin Kendi Kaleminden Hal Tercümesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 23, 1969, s.204-218.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I, TTK, Ankara 1984.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011.
- , “Osmanlı İmparatorluğu’nda Müsadere”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 49, Ağustos 1987, s.95-112.
- Witteck, Paul, “Devshirme and Sharia”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 17, 2 (1955), s.271-278.
- Yılmaz, Fehmi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbuğ, İstanbul 2010.
- Yüksel, Hasan, “Vakıf-Müsadere İlişkisi”, *Osmanlı Araştırmaları*, XII, İstanbul 1992, s.399-424.

Belge 1. BOA, HAT., 1387/55151.

Benim vezirim. Mâl-ı yetîme ta'arruz eylemek benim hilâf-ı meşrebimdir. Ve ma'âzallahi te'âla müdâhale olunduğuna bir dürlü rızâm yoktur. Ticâret ve san'at ve hirâsetle tahsîl-i mâl eylemiş âdemlerden her kim vefât eder ise madâm ki vârisi vardır bir akçesi cânib-i mîriyye alınmasun lâkin menâfi'-i devletimi kendüye me'kel eyleyüb emvâl-i mîriyyeden servet kesb eylemiş ricâl ve kibârdan vefât eyleyenlerin mâlî ne benim ve ne müteveffânın ve ne vârislerindir ancak beytül-mâl-ı müsîmîn ve emvâl-i mîriyyedir tamamca alur hıfz-ı din ü devlet için sarf eylerim ve ecdâd-ı 'izâmım dahi böyle ederler idi eğer defterdâr ehl-i hakk ise esnâf makûlelerin terekelerin temhîr eylesün yohsa kibâr hakkına fi'l-asl olan mu'âmele olunur.

Defterdâr efendi kullarının takrîridir

Rızâ'allahu ve rızâ-yı şefkat-iktizâ-yı mülûkânelerine muvâfık bir sûret-i hasene olub bi-'avni te'âla devlet-i 'aliyye lehine nice fevâ'id-i celîyye ve hafîyyesi derkâr ve dünyevî ve uhrevî mükâfât-ı cezîlesi be-dîdâr olmağla böylece tanzîmi fermân-ı hümâyûn buyurduğu hâlde zaman-ı sa'd iktirân-ı şahânelerinde bu dahi bir eser-i celîl olacağı ma'lûm-ı 'âlîleri buyuruldukda fermân men lehül-emrindir.

Hakk subhanehu te'âla hazretleri Kur'ân-ı Kerîmin'de yetîmlerin mâllarını ahza ta'arruz değıl belki takarrubu bile nehy-i şedîd ile men' buyurmuşken müddet-i vâfireden beru mîrinin müzâyakası var denilerek vefât eden mütevevmmilce âdemlerin kâffe-i muhalledât ve emvâl ve eşyâ ve çiftlik ve 'akârları cânib-i mîriden zabt ve tahrîr ba'zen bedele kat' ve ba'zen dahi bilâ-bedel irâde-i hükkâm ile cümlesi mîriden satılıb savulub yetîmleri ve sâ'ir vâris-i şer'ileri hâib u hâsir kaldıkları ve Furkan-ı Mecîd'de olan mîrâs âyet-i kerîmesinin hükm-i latîfi ba'zı ahyânda câri olmadığı ma'lûm olan halâtdandır. Fi'l-asl bu muhalledât maddesinin zabtı 'uhdesinde mukâta'at olan vüzerâ ve ricâl-i devlet ve sâ'ir mîri ile mu'âmelesi olan cizyedârân ve mültezimîn ve 'ummâldan birisi fevt oldukda deyn-i mîrisi aklâmundan yoklanub zâhire ihrâc olununcaya kadar karîn-i telef olmamak için mîri tarafından zabt ve tahrîr ve deyn-i mîrisi ne mikdar ise ol mikdarı mâl-ı müteveffâdan evvel-be-evvel ifrâz ve istifâ olunmak irâdesine mübtenî iken ve yâhûd kat'an vârisi olmayan beytül-mâl-ı sırfa maksûr iken giderek evlâd ve vâris aranmayub mîriye deyni var mı yok mu bakılmayub heman müteveffâ-yı ricâl ve mültezim ve esnâf her kim olur ise olsun mâdâm ki biraz servet u yesâr me'mûl olsa mîrinin müzâyakası vardır deyu bilâ-su'âl taraf-ı mîriden muhalledâtı zabt etdirildiğinden nice kerre yetimlerin 'uryân ve giryân ve borcluları hükkâm kapularında sefil ve sergerdân gezdikleri görülmüştür. Ezmine-i sâlifede ba'zı nisvân makûlesi saçı bitmedik ma'sûmçalarını kucaklarına alub bu yetimin mevrûs malını bütün mîriden zabt eylemişsiz şimdi ac ve muhtâc kaldı bari bu yetimi dahi alın deyu bükâ ederek defterdârların önüne yuvarladıklarını re'yü'l-ayn müşâhede eylemiş olduğumdan çâker-i kemînelerini hâlâ serîr-ârâ-yı mesned-i hilâfet ve revnak-efzâ-yı erîke-i saltanat olan rûh-ı 'âlem efendimiz hazretleri cülûs-ı hümâyûnları 'akabinde bi-liyâkat ve istihkâk rikâb defterdârı nasb buyurduklarında bu eytâm maddesinde mehmâ emken dikkat ederek hasbe'l-vakt ve'l-hâl birisinin muhalledâtı bâ-irâde-i 'aliyye cânib-i mîriden zabt ve tahrîr olunsa bile vârisleri gözedilüb kavlen ve fi'len tatyîbine ve cânib-i seniyyü'l- menâkib hazret-i zillü'llâhiye da'vet-i hayriye isticlâbına mezîd sa'y ve ihtimâm olunur idi. El-hâletu hâzihi bi'l-âsâle me'mûriyet-i bendegânem vukû'undan beru Allâhu'l hamd eytâm mâlını hazîne-i 'âmireye koymamaga ve bu cihetden pâdişâh-ı islâm efendimize 'azîm hayr du'â aldurmaga sarf-ı vas' ve ikdâm edüb inşâ'allâhu te'âla bu niyyet-i hâlisânenin min taraf'llah âsâr-ı hayriyye ve menâfi'-i mâliyye ve mülkiyyesi müşâhede olunacağı şübhe yoktur.

Zirâ bir senede bu makûle muhaleffâtдан hâsıl olsa olsa bin kise ancak olur bu ise masârif-i devlet-i 'aliyyeye medâr olamayub hilâf-ı emr-i bâri ve mugâyir-i rızâ-yı hazret-i cihândâri vaz' u hareket olundugu kalur ve belki buna mukâbil niçe masârif zuhûra gelür. Elhâsıl mâl-ı eytâm hazîne-i ma'mûrenin olanca malını ifnâ ve bereketini mahv eylediği zâhirdir. Fimâ ba'd gerek ricâlden ve gerek sâir ağniyâdan birisi vefât etdikde mâdâm ki şer'an vârisi ola ve mîrî ve haremeyn hazînelerine ve darbhâne-i 'âmireye deyni olmaya o makûlenin mâlına ta'arruz olunmayub 'ala mâ faraz'allahi te'âla vâris-i şer'ilerine teslîm ve itâ olunmak ve eğer mîrî deyni var ise gerek müteveffânın olsun ve gerek vârisin olsun kuyûd-ı aklâmdan yoklanub sahîhan duyûn-ı mîrîyyesi mikdârı evvel-be-evvel alunub fazlası yine vârislerine verilmek ve bilâ-vâris olub sırf beytü'l-mâl ise ol vakitte cânib-i mîrîden zabt olunmak ve hâl-i hayâtda zulm ve te'addisine binâ'en mâlî müsâdere olunanlar müstesniyâtdan olmağla bu maddede ve her hâlde muktezâ-yı şer'-i mutahhar üzere 'amel ve hareket ve işbu nizâm fimâ ba'd destûrî'l-'amel tutulub hilâfından hazer ve mücânebet olunmak için baş muhasebde muhaleffât defterlerine sebt ve kayd olunub dîvân-ı hümayûn kalemine 'ilmuhaber itâsıyla tanzîmi nezd-i hidivânelerinde istisvâb buyurulur ise inşâ'allahu te'âla devlet-i 'aliyyenin ma'mûriyet ve refâhına vesile-i asîle olacağı ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda her ne vechile emr u irâde-i 'aliyyeleri buyurulur ise fermân devletlü sa'âdetlü sultânım hazretlerindir.

Bâ-husûs rûtbe-i vâlâ-yı vezâreti ihrâz eden vüzerâ-yı 'izâm hazerâti vefât etdiklerinde bend-i evvelde yazılan nizâm bunların eytâmı haklarında dahi câri olmak ya'ni vüzerâdan vefât edenlerin evlâd u 'iyâl olanlar haklarında şefkat-i şahâne erzân buyurularak şân-ı devlet-i 'aliyyeye lâyük olacak derece kayırılmak husûsları muktezâ-yı şân u şevket-i saltanat-ı seniyye idigü ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

مقدمه ایستد بوضوح اولی و در هر دو بی ادبانه
 ایستد و بدیهی است که خدیو در اول کلام و بنا بر روی سخن و مستور بودیم
 چهاردهم بر رسم نقد نکات و اداریه کتب و وضع ایدر ایستد وقت و چهارم معلوم
 و کلامتک مستورین سلوک ایوب بود هشتم ادعا او است چنانکه بود، ایاد حد او است
 و بیضه و هم رسیده بودم که ای او ایستد که هم غفیلین ایستد و ادوات بود و معارف معلوم
 نظریه حاجت و کلام بود که بیهوش بودم و درین ایستد ایستد برین بودم و درین ایستد
 نوبت و وقت و کلام بر آقا عالم و خدیو ایستد و درین ایستد ایستد و درین ایستد
 جنون ایستد

شکایت و کلمات و مایات و قدرت و حق و غیره
 میراجور اول اسبق شخص الین بل قولی بر فاجع کجه مقدم بعد از فوج نزد حکامی که کلوا شو عرضی تفسیر بود
 و استعیده کمال ضرورت حالند مجمله همشیره زاده سبک حقیقتاً آنکه تا همه کندوسته احسان همایون ملککاری
 بیوسی نیازی خطای طام برای خسروانه لیم عرض و استرام ایضی حکامینه لرین کمال ضرورت ایله ایستد
 و حقیقتاً مکتوبه فانیضند کندوسته سوسی ایستد آنکه عرضی تعیین بود لرین معلوم عاجزیم ایستد تکرار عرضیه
 جاست ایستد ایستد هر بقدر افاده ایلم ایستد ریخته اصمد و عبد احقر لرین ایمان اغویز ایله استعالمه اجبار
 ایستد طرف کینه مه و بر دی عرضی تفریم ایله نصیر خطای مرخصی شاهی شاهانه لرین ایستد ایستد ایستد
 علم کانیستد حضرت کشور کتایب برین ایستد ایستد و در حاله امر و غایب حضرت مه له ایستد و ایستد

بیل ایستد بیلکا دود در ایستد بیلکا دود ایستد
 قیادت مودود ایستد بیلکا دود ایستد بیلکا دود ایستد
 و ایستد بیلکا دود ایستد بیلکا دود ایستد بیلکا دود ایستد
 بیلکا دود ایستد بیلکا دود ایستد بیلکا دود ایستد

HAT 539/26580

Belge 2. Müsadereye yapılan itiraz üzerine padişah tarafından yazılan Hatt-ı Hümayun (BOA, HAT., 539/26580).

Belge 2. BOA, HAT., 539/26580.

Manzûrum olmuşdur. Bu makûle emr-i mekrûhları ben irâde-i mâlî etmedim. Ve bî-mûcib kimesneye gadri revâ görmem. Geldim ve binâ-i 'arûsunu muhtell ve müşevves buldum çaresini bulsam ne kadar münkirât var ise men' ve def' ederim ancak vakt u hâl

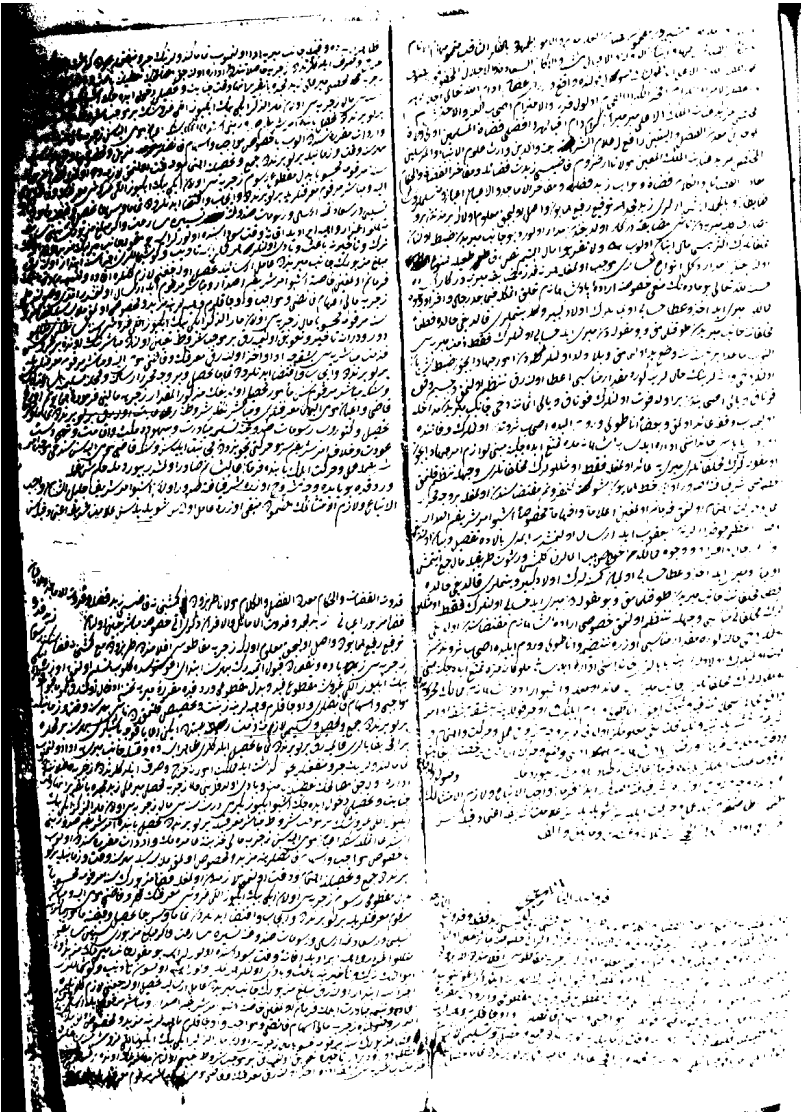
ma'lûm masârifin kesreti vükelânın mesfûreti meslûb ediyor işbu iddi'â olunan çiftlikler mîriye îrâd kayd olunmuş ve bu vakitte hiç müsâ'ade lâzım gelmez iken o iki kese kendiye tahsîs eyledim varidât-ı mîrî ve masârif ma'lûmdur ta'rife hâcet değildir. Bunun yerine bir hâsîlat bulurum dirsek bundan eşne' bir şey bulunur bu sûrette şimdilerde ta'cizin vakti değildir. Bir takım zâlîm ve gaddârın bozub yakdığı şey def'aten ta'mîr kabul eder mi

Pâdişâhım

Şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veli ni'metim efendim

Mîrahûr-ı evvel-i esbak Şemseddin Bey kulları birkaç gice mukaddem ba'de'l-mağrib nezd-i çâkeriye gelüb işbu 'arzuhâli takdîm ve i'tâ ve emr-i ta'yyüşde kemâl-i zarûret hâlinden bahisle hemşire-zâdesinin çiftlikâtının tamamca kendüsüne ihsân-ı hümâyûn-ı mülûkâneleri buyurulması niyâzı hâkipâ-yı merâhim pîrâ-yı hüsrevânelerine 'arz ve istirhâm olunmasını çâker-i kemînelerinden kemâl-i zarâ'at ile ilticâ eylediği ve çiftlikân-ı mezkûre fâ'izinden kendüsüne senevî altı bin guruş ta'yîn buyurulduğu ma'lûm-ı 'âcizânem iken tekrar 'arza cesâret edemeyeceği her ne kadar ifâde eyledim ise de ricâsında ısrâr ve 'abd-i ahkârlarını îmân-ı ğalâz ile istirhâma icbâr etmekle taraf-ı kemîneme verdiği 'arzuhâlini takdîm ile tasaddî' hâkipâ-yı merâhim-bahşâ-yı şahânele-rine ibtidâr olunduğu muhât 'ilm-i kâinât-şümûl hazret-i kişver-küşâyileri buyuruldukda ol babda ve her halde emr ü fermân hazret-i men lehû'l-emr ve'l ihsânındır

Bin iki yüz yigirmi dört senesine mahsûben mîrî ve râyic zahîresinin fiy'at-ı mevzû'asıyla tertîbâtı ve kangî kazâlardan ve kangî iskeleden vürûd eyledi ve sene-i mezkûreye mahsûben ne mikdar zahîre geldi ve mahall-i masrûfları ve kimlerin ma'rifetiyle geldi ber vech-i îzâh ser'ân defterini gönderesin.

Belge 3. Müsaderelerde uyulması gerekli kuralları ihhtar eden ferman (TKS, 1951, s.40).

Belge 3. TKS, 1951, s.40.

Destûrûn-ı mükerremûn müşîrûn-ı mufahhamûn nizâmû'l-âlem müdebbir-i umûrî'l-cumhûr bi'l-fikrî's-sâkıb mütemmim-i mehâmû'l-enâm bi'r-re'yî's-sâ'ib mümeahed ve'l-bünyanî'd-devlete ve'l-ikbâl müşeyyed-i erkânû's-sa'âdete ve'l-iclâlû'l-mahfufun bi-sunûf-i âvâtîfû'l-melikû'l-âlâ Anadolu'nun sol kolunda vâkî' vüzerâ-yı 'izâm edâma'llahu te'âlâ iclâlihîm ve a'zamû'l-ümerâ'î'l-kirâm efhâmû'l küberâ'î'l-fehhâm zü'l-kadri ve'l-ihtirâm ve ashâbü'l-izzî ve'l-ihtîşâmî'l muhtass bi-mezidi inâyeti'l-mülkû'l-ala mirmîrân-ı kirâm dâme ikbâlihîm ve efdâlî kuzatû'l-müslimîn evlâ vülâtû'l-muvahhidîn ma'denû'l fazl ve'l-yakîn râfî' i'lâmûş-şer'iate ve'd-din vâris-i

'ulûmu'l-enbiyâ ve'l-mürselinü'l-muhtass bi-mezîdi 'inâyeti'l-melikü'l-mu'ayyen mevlânâ Erzurum kâdısı zîdet fezâ'il ve mefâhirü'l-kuzzât ve'l-hükkâm ma'denü'l fezâ'il ve'l-kelâm kuzzât ve nüvvâb zîde fazlihi ve mefâhirü'l-emâcid ve'l-'ayân ve mütesellimler ve sâ'ir zâbitân ve bî'l-cümle iş erleri zîde mecdihi tevkî'-i ref'i hümâyûn vâsil olucak ma'lûm ola ki bir müddetden berü masârif-i külliye-i mîrîyyeden nâşi müzâyaka derkâr olduğundan imdâd olur deyu cânib-i mîrîden zabt olunan muhalledâtların ekserisi mâl-i eytâm olub "Allah ve lâ-takrebu mâle'l yetim" nâss-ı kat'isiyle memnû' olduğundan imdâd değil envâ'-ı hâsarı mücib olmağla her ne kadar müzâyaka mîrîye derkâr ise de hasbüna'llâhu te'âla bu maddenin men'î husûsuna irâde-i pâdişahânem ta'alluk etmekle fî mâ ba'd ricâl-i vâfir o vücûh-ı memâlikden mîrî ile ahz ve 'itâ hesâbı olmayanların evlâd-ı kebîr ve yetimleri kaldığı halde kat'an muhalledâtına cânib-i mîrîden dokunulmamak ve bu makûleden mîrî ile hesâbı olanların fakat zimmet-i mîrîyesi alınub mâ'adâ bir nesnesine vaz'-ı yed olunmamak ve bilâ-veled olanlardan umûr-ı cihâd için zabta şâyân olanlar dahi vereselerinin hallerine göre mikdâr-ı münâsibi itâ olunarak tanzîm olunmak ve cesîm vakf konak ve yalı ashâbından bilâ-veled fevt olanların konak ve yalı esmânına dahi cânib-i mîrîden müdâhale olunmayub vakfa 'a'id olmak ve ba'zen Anadolu ve Rumeli'de ashâb-ı servetden olanların vefâtında evlâdı babası hânedânını idâre ile sâye-i şahânemde temettu' edeceğine mebnî levâzım-ı emr-i cihâd için o makûle gerek muhalledâtları mîrîye 'a'id olmağla fakat o misillülerin muhalledâtları vechile tanzîm kılınmak husûsu şeref-yafte-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket makrûnum muktezâsından olmağla ber-vech-i muharrer 'amel ve hareket ihtimâm olunmak fermânım olmadığın lâmen ve ifhâmen mahsûsen işbu emr-i şerîfim isdâr ve sadr-ı a'zamım çuhadârlarından Ya'kub ile irsâl olunmuşdur imdi bâlâda tafsîl ve beyân olunduğu üzere ricâl-i vâfir ve vücûh-ı memâlikden havâss-ı beytül-mâla gelmiş ve rüşvet tarîkiyle mâl cem' etmiş olmayan ve mîrî ile ahz ve 'itâ hesâbı olmayan kimesnelerin evlâd-ı kebîr ve yetimleri kaldığı halde kat'a muhalledâtına cânib-i mîrîden dokunulmamak ve bu makûleden mîrî ile hesâbı olanların fakat o misillülerin muhalledâtı münâsibi vechile tanzîm olunmak husûsu irâde-i şahânem muktezâsından olduğu olanlar dahi haline göre mikdâr-ı münâsibi üzere tanzîm ve Anadolu ve Rumelide ashâb-ı servetden fevt olanların evlâdları yine babaları hânedânını idâre ile sâir mülûkânemize temettu' edeceğine mebnî o makûlelerin muhalledâtları cânib-i mîrîye 'a'id olmağla ve işbu irâde-i şahânem memâlik-i mahrûsemde vâki' mehâkim sicillâtına kayd ve sebt için Anadolu ve Rumeli'nin üçer kollarına başka başka evâmîr-i şerîfem neşriyle tenbîh ve te'kîd kılındığı ma'lûmunuz oldukda ber-vech-i meşrûh 'amel ve hareket ve ihtimâm ve dikkat ve hilâf-ı fermân ve rızâ-yı pâdişahânem edna vaz' ve hareket irâ'e-i ruhsatdan beğâyet tevakkî ve mübâ'adet eylemeniz bâbında fermân-ı alîşânım sâdir olmuşdur buyurdum ki vusûl buldukda bu bâbında vech-i meşrûh üzere şeref-yafte-i sudûr iden fermân-ı vâcibül-ittibâ' ve lâzımü'l-ımtisâlimin mazmûn-ı itâat makrûniyle 'amel ve hareket eyleyesiz şöyle bilesiz 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız tahrîren fî evâhiri şehri-i Zilhicce sene selâse ve 'ısrîn ve mî'eteyn ve elf.